

A MAGYAROK KRÓNIKÁJA

Összeállította, szerkesztette és az összefoglaló tanulmányokat írta: *Glatz Ferenc*

A Történettudományi Intézet igazgatója, *Glatz Ferenc* egy nagyterjedelmű képes magyar történelmet jelentetett meg munkatársai segítségével, amely 816 oldalon 4000 szócikkben, 2000 jórészt színes illusztrációval, 120 térképpel, az *Officina Nova* kiadásában a németországi güterslohi nyomdában készült. Népszerű munkáról van szó, amely a magyar történettudomány új eredményeit dolgozza fel két laponkénti kronológiák, az eseményekhez, személyekhez és dolgokhoz kapcsolódó szócikkek és olyan illusztrációk útján, amelyek kötődnek az adott korhoz.

A bevezető elmondja, hogy „egy adott szempontrendszer” követ az őstörténettől napjainkig. Ez a „szempontrendszer” magában foglalja nemcsak a politikai, hanem a gazdasági, társadalmi és kulturális történelmet is, és fő kiindulási pontja a mindennapiság, amely az ember életét meghatározza. Ez az „univerzálisnak” nevezhető megközelítés, mely bemutatja a vezetettek és a vezetők életét, a jó és rossz döntéseket, cselekvésre akar sarkallni, s a „tenni kell dolgainkat” kívánja szolgálni. Szakit a múlt egyoldalúságaival a magyar történelem bemutatásában, a konzervatív vagy a marxista leegyszerűsítésekkel és a régít Európában és a velünk együtt élő nemzetiségek körében mutatja be. Célja tehát az objektivitás érvényesítése, amire most különösen nagy szükség van, főleg a 20. század történelmé-

nek jellemzésében, ahol a viták tovább tartanak. Ez utóbbi esetében a történész természetesen politikus is, aki helyesli a piacgazdaságot és a parlamenti demokráciát, kívánja az integrálódást Európába és a középkelet-európai országok békés egymás mellett élését a nemzetiségi kérdés igazságos megoldásával.

A kötet periodizációja nagyjából követi a kialakult gyakorlatot. Az *őstörténet* és a *megtelepedés* bemutatja nemcsak a magyarok, hanem más népek történeti előzményeit is, jórészt nyelvészeti és régészeti adatok alapján. Itt talán Attilával kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy *Bóna István* kutatásai alapján (megjelent a *Históriában*) más képet kaphatunk, mint ami itt olvasható.

A *keresztény királyság* címszava alatt, amely 1241-ig terjed, a kereszténység elfogadását és az európai centrumhoz való felzárkózást emeli ki, bemutatva, amennyire lehet, a korszak mindennapi életét is.

A *középkori nagyhatalomról* szóló rész 1437-ig terjed, a kérdés az, hogy miért nem 1526-ig és miért nem szerepel ebben Mátyás uralkodása. 1526-ban döntő változás következik Magyarország helyzetében az oszmán hatalom megjelenésével és a kettős királysággal. Mátyással kapcsolatban talán érdemes felfigyelni arra, hogy Temesvári Pelbárt neve nem szerepel, mint olyan hitszónoké, aki bírálta uralkodását.

A *török világ Magyarországon* 1541-től 1686-ig tart, s bár már jeleztem, hogy melyek a fenntartásaim az első dátummal kapcsolatban, itt külön is ki kell emelnem a kettős királyság dolgát. Felmerül a kérdés: miért választotta a magyar arisztokrácia jelentős része Szapolyai Jánost és a Porta függőségét, pusztán rendi érdekből vagy a geopolitikai helyzet miatt? Miért választotta egy másik rész a Habsburgokat abban a reményben, hogy kiűzik a törököt Magyarországról, elfogadva az abszolutizmust és a geopolitikai helyzetet. A Habsburgok csaknem 150 éven keresztül nem tudták az országot felszabadítani, s így lehetetlenné tették a két rész egyesítését. Az erdélyi fejedelemség ebben a helyzetben sok habozás és átállás után végül is a Portát választotta, megőrizve a régi állapotokat, az ún. három nemzet uralmát és a viszonylagos vallásszabadságot. Az erdélyi fejedelmek a Porta jóváhagyásával európai politikát folytattak, II. Rákóczi Ferenc esetében a Porta nélkül is. A Habsburgok minden erővel a katolicizmust támogatták és a vallásüldözés révén szembe kerültek a reformációval. Természetesen ez is európai politika volt, de a katolikus Európáé. A reformáció viszont Németországban, Hollandiában, Angliában tartott fenn egyházi és kulturális kapcsolatokat, amelyek a kor újszerű irányzatait terjesztették. Végül is a Habsburgok győztek, mégpedig az 1711-es szatmári békével, amely véget vetett a magyar felkeléseknek, megtartotta a magyar rendiséget, de az országot, és ebben az esetben Erdélyt is, a Habsburg abszolutizmus hatáskörébe utalta. A könyvben ezek az ellentmondások megfelelő módon jelentkeznek, de értelmezésük bel- és külföldi vonatkozásban nem következetes.

Az 1686-tól 1735-ig terjedő időszakot a *Kronika* úgy adja elő, mint amely az ország újjáépítését szolgálta. Ez kétségtelenül így van, ha a benépesítést, a termelőmunka megindítását, a háború nélküli békét vesszük alapul. Ezt a periódust azonban, és még a következőt is, 1848-ig, a rendiség határozta meg, amely a felvilágosodás kezdetéig minden jelentős újítást megakadályozott. Meglepő, hogy a könyv a Carolina Resolutio esetében protestáns „jogokról” beszél, holott a protestáns vallások nagyon is rendezett elnyomásáról van szó.

A következő fejezetek A polgári állam alapjairól és a nemzetté válás és az állam önállóságról szólnak, 1765-től 1830-on át 1867-ig. Itt előtérbe kerül a gazdaság problematikája és a nemzeti állam kérdése, s a könyv mindkettőt alaposan dokumentálja. A felvilágosodással kapcsolatban jelzi II. József szembenállását a magyar nemességgel, és kiemeli a türelmi rendelet jelentőségét a vallás kérdésében. A rendiség utolsó megnyilvánulása, a Napoleon elleni nemesi felkelés származás sorsát is ismerteti és jelzi, hogy ez a nemesség határozottan kiáll a Habsburgok mellett. Éppen ezért a 30-as évektől kezdve ennek a rétegnek vagy nagy részének szembenállása a Habsburgokkal különös figyelmet érdemel, hiszen az adott esetben nem egyszerűen a nemzeti ellentétéről van szó, hanem egy új társadalmi rend, a kapitalizmus kialakulásáról. A *Kronika* részletesen ismerteti a modernizációt és az új állam kialakításának kereteit, amelyeket az arisztokrácia és a nemesség egy része lelkesen támogat.

Ennek az időszaknak a fő problémája a magyar liberalizmus értékelése, amely meghirdeti az egyéni szabadságjogokat, de a nyugati nemzetállamok példáját követve az együttélő nemzetiségeket magyarosítani akarja. E tekintetben érdemes felfigyelni Széchenyi és Kossuth ellentétére. Az első a lassú, organikus fejlődés híve, a második a radikális, gyors megoldásé. Ezt az ellentétet a korabeli nemzetiségek is felfedezik, s magam *Papú Ilarion* 1851–53-ban megjelent munkájában fedeztem fel ennek jelentkezését, még ha a szerző a két politikai irányzat közös magyarosító törekvéséről beszél is. Tudjuk, hogy Kossuth a szabadságharc végén a románok kollektív jogairól ki akart egyezni Bălcescuval, s ezt az álláspontot képviselte az emigrációban a Dunai Konföderáció kérdésében is. A könyv helyesen hangsúlyozza a liberalizmus gazdasági, társadalmi és kulturális vívmányait, amelyek a nemzetiségeknek is hasznot hoztak. Ennek ellenére az alapvető ellentétet nem tudta megoldani: a nemzeti törekvések előtérbe kerültek a liberalizmussal szemben. Ez döntően befolyásolja a későbbi fejlődést, s ezzel kapcsolatban felmerül a magyar politikai vezetés felelőssége: a kiegyezés volt-e a jó megoldás

vagy a szövetségi állam, vagy a külön nemzeti államok megalakítása?

Az 1867—1890 és 1918 közötti fejezetek részben a *modernizáció és a polgárosodás fejleményeit*, részben az ún. *virágzás és bomlás* kifejtését idézik. Teljesen jogos e nagy átalakulás sokoldalú bemutatása, amely technikai változásokat, társadalmi differenciálódást és kulturális előrehaladást-szembenállást idéz elő. Itt gazdag az adatok és a tények felsorakoztatása, és szinte minden vonatkozásban bemutatják az életmód jelentős átalakulását. Képet kapunk a kulturális fejlődésről is magyar vonatkozásban, ugyanez azonban nem jelenik meg a nemzetiségek tekintetében, ami azért lenne szükséges, hogy megértsük magát a *bomlást*, tehát az Osztrák—Magyar Monarchia szétesését. Nem vitás, hogy a nemzetiségek is — ismét a nyugati példa alapján — nemzetállamokat vagy a nyelv szerint hasonló szövetséges államokat akartak létrehozni, s ezzel szemben Jászi Oszkár kísérletei magyar szövetségi állam fenntartására nem voltak reálisak.

1918 után két időszakot különböztetünk meg, a *trianoni Magyarországot* és 1945 után az úgynevezett *szovjet övezetet*. Ami a két világháború közötti Magyarország történetét illeti, az összeállító, szerkesztő és tanulmányíró a történelmi hűségnek megfelelően mutatja be a fejleményeket, nem engedve olyan rehabilitációnak, amely egyrészt menteni akarja e kor társadalmi rendjét és magyarázni az Olaszország vagy Németország mellett a „trianoni” politikát. Ezen belül elismeri azokat az eredményeket, amelyeket különösen az oktatásban és a tudományos elit megteremtésében megpróbáltak létrehozni.

Ami a *szovjet övezetben* című fejezetet illeti, úgy vélem, hogy túlságosan is a külső szempont érvényesül, tehát az, hogy Magyarország a Szovjetunió hatalma alá került, azonban nem veszi tekintetbe a belső fejlődés körülményeit, annak eredményeit és ellentmondásait. Nem vitatom, hogy az államszocializmus a Szovjetunió befolyása alatt alakult ki, de bizonyos, hogy főleg 1960 után egy olyan belső fejlődés jött létre, amely a reformokat igyekezett szolgálni. Egyébként, hogy kit tekintünk reformernek és kit nem,

ebben az időszakban érdemes külön vizsgálni. A könyv szerint a reform-közigazdaságok a piacgazdálkodást és a polgári demokráciát kívánták visszaállítani, ami természetesen rendszerváltás jelentett, de voltak olyan reformerek is, akik az adott rendszeren belül próbáltak változtatásokat elérni. Teljesen igaz az, hogy az ország technikai és gazdasági elmaradottsága és a párt és az állam totális jellege felülvizsgálatot kívánt. A kérdés csak az, hogy mit hozott a rendszerváltás. Létrejöttek a piacgazdaság és a pluralista demokrácia keretét, ezen belül azonban új, válságos helyzet alakult ki, amely érintette a termelés csökkenését, munkanélküliséget hozott létre, a lakosság többségét a létminimumra szorította.

Ha most már az egész könyvet áttekintjük, azt kell megállapítanunk, hogy az újat a mindennapi élet bemutatásával nyújtja, s ez egyben ösztönzés a magyar művelődéstörténet kialakításához. A személyekhez, eseményekhez, tárgyakhoz kötött ismertetés és az összefoglalók megpróbálnak képet adni egy-egy kor jelentős tendenciáiról, itt azonban az adatszűrés időnként ellentmond a kapcsolatok értékelésének. A személyekkel összefüggésben megjelennek olyan kitételek is, amelyek vitathatók, mint pl. Mihály vajdával kapcsolatban, hogy a hatalom „megrészegette”, Rákóczinál, hogy „rossz lelkiismerettel” kezdte el a szabadságharcot vagy Kádár Jánosról, hogy „ravasz volt”. Ezek a megjegyzések személyi vonatkozásban érdekesek lehetnek, de nem mindig indokolják az adott politikát. Sok részlet-megjegyzést is lehetne, különösen az 1945 utáni időkkel összefüggően tenni, de gondolom, hogy erre nem ez az ismertetés az alkalmas.

Azt mondhatjuk, hogy a *Krónika* úttörő összefoglaló, amely nemcsak a magyar, hanem az európai és a közép-európai történelemről is képet ad. Dicsérni kell Glatz Ferencet és a Történettudományi Intézet munkatársait, hogy megjelentették s ezzel a valóságnak megfelelőbb történelmi áttekintést adtak főleg a 19. és 20. század történelméről. (*Officina Nova, Budapest, 1995. 816 o.*)

Köpeczi Béla